

БУЛІНГ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ПСИХОЛОГІЧНА СТРУКТУРА, ЧИННИКИ ВИНИКНЕННЯ ТА НАСЛІДКИ ДЛЯ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Ткач Євгенія

Булінг є одним із найгостріших викликів сучасної освіти – явищем, що набуло глобального масштабу і потребує системного теоретичного осмислення. Згідно з даними ЮНІСЕФ, 67% підлітків віком 11–17 років в Україні стикалися з проблемою цькування. За даними Національної поліції України, лише за перші десять місяців 2025 року зареєстровано понад 230 випадків булінгу в навчальних закладах – зростання на 7% порівняно з відповідним періодом попереднього року [1].

Мета публікації – здійснити теоретичний аналіз феномену булінгу як системного соціально-психологічного явища, розкрити його структуру, форми, чинники виникнення та наслідки з метою обґрунтування необхідності комплексного підходу до профілактики цькування в освітньому середовищі.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі булінг визначається як тривалий, повторюваний процес усвідомленого жорстокого ставлення, що характеризується асиметрією сил між учасниками. Д. Ольвеус виокремлює три обов'язкові компоненти: негативні агресивні дії, їх систематичне повторення та нерівність влади між сторонами [1]. Саме нерівність ресурсів і неможливість жертви ефективно захистити себе відрізняє булінг від звичайного конфлікту.

Структура булінгу передбачає не лише ролі агресора і жертви, а розгалужену систему з восьми позицій, включаючи наслідувачів, пасивних булерів, спостерігачів та потенційних захисників [1; 5, с.314–315]. Булінг є груповим феноменом: пасивна присутність свідків психологічно підтримує насильство. Тому профілактична робота, спрямована виключно на агресора і жертву, є методологічно неповною.

Важливим є питання класифікації форм булінгу. Традиційно виокремлюють фізичний, психологічний та кібербулінг, однак сучасні дослідники доповнюють типологію економічним булінгом [2, с.12]. Кібербулінг посідає особливе місце: він

анонімний, необмежений у часі та просторі, позбавляє жертву будь-якого безпечного притулку – навіть вдома, – що робить його психологічно руйнівнішим за традиційне цькування. Чинники виникнення булінгу мають багатофакторну природу і розподіляються на особистісні, сімейні, педагогічні та соціокультурні детермінанти [8, с.710–711]. Серед психологічних передумов ключову роль відіграють занижена самооцінка, нерозвинені навички емпатії та попередній травматичний досвід агресії в родині [5, с.12]. Авторитарний або пасивний стиль управління класом формує або вакуум контролю, або модель ієрархії, яку підлітки відтворюють між собою.

Сімейне середовище виконує подвійну роль: воно є або захисним ресурсом дитини, або першоджерелом психологічних деформацій, що пізніше реалізуються у формі булінгу. Тому будь-яка шкільна профілактична програма залишається неповною без залучення батьків до системної роботи.

Суб'єктивні мотиви цькування – заздрість, прагнення до самоствердження, конкуренція за владу, бажання підкоритися груповому лідеру. Агресивна поведінка нерідко маскує внутрішню невпевненість, що робить булінг циклічним явищем, яке самовідтворюється без зовнішнього втручання.

Наслідки булінгу є глибокими і тривалими: тривожні розлади, депресія, суїцидальна поведінка, а також структурні зміни в мозку, що зберігаються до 22-річного віку. Психосоматичні розлади є фізіологічним відображенням хронічного стресу. Особливо тривожним є те, що лише 20–30% постраждалих повідомляють про цькування дорослим [4, с.4–7], що унеможливлює своєчасне втручання.

Правове регулювання протидії булінгу в Україні здійснюється через комплексну систему нормативних актів. Центральним є Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу» [7], який визначає ознаки булінгу та механізми реагування. Важливим кроком стало поширення поняття булера на всіх учасників освітнього процесу – включно з педагогами та батьками. Водночас

ефективність норм залежить від реальної готовності учасників їх застосовувати.

Таким чином, теоретичний аналіз засвідчує: булінг відтворюється через сукупність психологічних установок, групових норм і педагогічних прогалин. Його подолання вимагає одночасного втручання на індивідуальному, груповому та інституційному рівнях – і саме ця позиція є підставою для розроблення системних профілактичних програм, що охоплюють усіх учасників освітнього середовища.

Перспективи подальших досліджень полягають у тривалому систематичному вивченні ефективності впроваджених антибулінгових програм, розширенні вибірки на різні типи навчальних закладів та розробленні диференційованих профілактичних стратегій з урахуванням вікових, гендерних і соціокультурних особливостей учасників освітнього процесу.

Список використаних джерел

1. 67 % українських підлітків стикались з проблемою булінгу – ЮНІСЕФ. Ukraine crisis media center. URL: <https://surl.li/isvaoi>
2. Olweus D. Bullying in schools: Facts and intervention. *Kriminalistik*. 2010. Vol. 64. No. 6. P. 1–29. URL: <https://surl.cc/lmpgaq>
3. Бурлака А. А., Вольнова Л. М. Булінг як форма прояву агресивності підлітків. *Психологічні та правові стратегії запобігання й подолання булінгу*. 2025. С. 10. URL: <https://surl.li/azqrta>
4. Гура А., Содолевська В. Вплив булінгу на психічне здоров'я дітей та підлітків: механізми виникнення та наслідки. *Psychosomatic Medicine and General Practice*. 2024. Vol. 9. No. 4. URL: <https://surl.li/rmtvnc>
5. Давидюк М. О., Музика С. Д. Булінг в освітньому середовищі університету: причини і наслідки. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2025. № 25. URL: <https://surl.lu/veqpss>
6. Максьом К. Особливості булінг-структури в підлітковому віці. Актуальні проблеми психології. 2019. С. 312–318. URL: <https://surl.lt/zzykmu>
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу : Закон України No 2657-VIII від 18 грудня 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19>
8. Седих К. В., Мишко Н. М. Психологічні наслідки булінгу. *Психологія і особистість*. 2022. № 2. С. 186–198. URL: <https://surl.lu/jrsnqy>